

BİBLİYOGRAFYA

Toker Dereli; Aydımlar, Sendika Hareketi ve Endüstriyel İlişkiler Sistemi (Genel Olarak ve Türkiye'de), İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi neşriyatından İstanbul 1974, ekler ve bibliyografya ile birlikte 446 sahife, ayrıca iki önsöz ve içindekiler tablosu, sahife I-XIII, Fiyatı 72,50 lira.

Eser *girişten* sonra *üç kısım* ve *altı fasıldan* ibarettir. Ayrıca kitabı bir "sonuç ve bazı düşünceler" kısmı eklenmiştir. Travayın hazırlanmasında faydalanılan Türkçe, İngilizce ve Almanca geniş ve modern kaynaklar: A) kitaplar, B) dergiler, C) bülten ve broşürler, D) neşredilmemiş tezler, E) gazeteler ve F) diğer kaynaklar şeklinde tertiplenmiştir.

Müellif bu çalışmasında yerli ve yabancı kaynaklardan geniş şekilde faydalanmak suretiyle konu ile ilgili dikkate değer teorik tahlil ve izah denemeleri yapmış, ancak bununla da yetinmiyerek ayrıca anket formları hazırlamak suretiyle, önce Türkiye'de bu metoda dayanarak işçilere sorular yöneltilmiş, daha sonra yine Türkiye'de sendikalarda uzman olarak çalışan aydımlar için mülakat soruları hazırlamış, bunun dışında konu ile yakından alakası bulunmakla beraber, işçi-işveren çevresi dışında kalan bir kısım aydımlara yine anket metoduna dayanmak suretiyle sorular tevcih etmiş, nihayet bu üç gruptan aldığı cevapları eserinde sistemli şekilde işlemiştir.

Aslında eser Dr. Dereli tarafından "Doçentlik Tezi" olarak hazırlanmış, ancak neşredilmemişti. Filhakika önsöz'de belirtildiği gibi müteakip yıllarda adı geçenin gerek Cornell Üniversitesindeki çalışmaları sırasında, gerek bilâhare 1971-1973 senelerinde A.B.D.'nin

Temple Üniversitesinde misafir profesör olarak verdiği “Toplu Pazarlık” ve “Organizasyonlarda Davranış” derslerinde konunun genişletilip derinleştirilmesi imkânı hasıl olmuştur.

Diğer taraftan eseri ilim âlemine ve ilgililere tanıtmak maksadıyla yapmaya çalıştığımız bu tahlil ve tenkit, bütünü itibariyle bahis konusu travaya karşı duyduğumuz hayranlığı ifade etmektedir. Gerçekten böyle bir konunun işlenmesi mahiyeti itibariyle çok çetrefil problemlerin değerlendirilmesi geniş literatür bilgisini ve derin sosyolojik vukufu icap ettirmektedir. Bu arada Türk işçilerinin davranışları hakkında bugüne kadar yapılmış bulunan araştırmaların çok sınırlı ve kifayetsiz olduğu hatırlanırsa, uzun yılların sistemli çalışmasının mahsulü olan bu eserin değeri daha da artmış olacaktır. Zira Türkiye gelişmekte olan diğer ülkelere kıyasla entellektüellerin sendikalar içindeki rolleri bakımından da kendine has şartlar ve özelliklere sahip bulunmaktadır. Bu itibarla siyasî parti tartışmalarından vakitleri kaldığı takdirde bu “Aydınlar” kitabını dikkatle okumalarını bütün sendika idarecilerine tavsiye etmek isteriz.

Hülâsa yukarıda işaret ettiğimiz vasıflara fazlasıyla sahip olduğuna inandığımız Prof. Dr. Toker Dereli, zamanın seyrine uyarak öztürkçe denilen, ancak dilin tabii mantığına aykırı düşen bazı kelime ve terimleri yer yer kullanmakla beraber, yine de Türkçenin edâ ve mânâsına sadık kalmayı becermiş, eserini berrak bir ifade, temiz ve düzgün bir uslûpla hazırlamıştır. Türkiye’de ilmi neşriyat arasında maalesef ender olarak rastladığımız böyle bir travaydan dolayı Fakültemizin ve Kürsümüzün genç profesörünü yürekten tebrik ettikten sonra şimdi kitabın tahliline geçmek istiyoruz.

Müellif travayma “aydınlarmın işçi hareketlerinde ve bu arada endüstriyel ilişkiler sistemlerinin doğuş ve gelişmesinde oynadıkları önemli rolü derinlemesine bir inceleme alam olarak ele almayı yararlı bulduk” ifadesiyle başlamaktadır. Bunu takiben Dr. Dereli önce konunun sınırlarını çizdikten ve bazı metodolojik meseleleri inceledikten sonra “Genel Olarak Aydınlar”la, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Aydınların Tanımı” bahisleri üzerinde durmakta ve şöyle söylemektedir: “Entellektüellerle ilgili belirli ve kesin bir tanım henüz batı literatüründe de yapılmamıştır. Gerçekten

bu konuda geniş ölçüde kabule mazhar olmuş sosyolojik bir inceleme mevcut değildir." Müellif bundan sonra, eserinde araştırmaya çalıştığı aydınlarla ilgili konuları şu şekilde açıklamaktadır. "Gerek diğer ülkelerde, gerek Türkiye'de entellektüellerin sosyal sınıf bakımından orijinleri, sosyal mevkileri, kendilerini hangi gruplara yakın görüp onların problemlerini benimsedikleri, fonksiyonları, iktidar grupları ve toplumun diğer zümreleri karşısında haiz oldukları nisbî siyasî güç ve benzeri sorular genel olarak ele alınıp bu münasebetle incelenebilir. Biz bu sorulara gerek genel olarak, gerek Türk işçi-işveren ilişkilerinin ve sendikacılığının gelişmesinde ve işleyişinde entellektüellerin rolünü incelediğimiz ilgili fasıllarda cevap vermeye çalışacağız."

Dr. Dereli bu izahları müteakip genel olarak aydınlar meselesi üzerinde durmakta, birçok ilim adamlarının aydınları tarif için ileri sürdükleri kriterlere temas etmektedir. Bu arada içinde bulunduğumuz yüzyılın şöhretli ilim adamlarından büyük sosyolog *Robert Michels*'in tarifini ele almaktadır. Filhakika Michels konuyu tarif ederken "entellektüeller, bilgiye sahip yada, daha dar anlamda, düşünce ve bilgiye dayanan muhakeme ve kararları, entellektüel olmayanlara kıyasla duygusal algılara daha az bağlı bulunan şahıslardır" demektedir. Yine aynı ilim adamı "ahlâkî ve estetik gelişme ekseriya entellektüelin vasıfları arasında düşünülürse de, bu vasıfların kökleri başkadır ve bunlar entellektüel sıfatının mutlâk olarak gerekli unsurları" olmadığını yaptığı tarife ilâve etmektedir.

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Dr. Dereli bundan sonra en güvenilir kaynaklara dayanmak suretiyle konuyu işlemekte, tenkitçi bir gözle çeşitli tarifler üzerinde durmakta, bazı sonuçlara varmaktadır. Şöyle ki, "Batı ülkelerinde özellikle işçi hareketinin ve sendikacılığın geliştiği ondokuzuncu asırla, yirminci asır başlarında önemli roller ifa ettiklerini gördüğümüz entellektüeller geniş ölçüde burjuva ve küçük burjuva gruplarına mensup olagelmişlerdir. Ancak, bütün olarak dikkate alındıkları takdirde, entellektüellerin işverenler veya sanayi işçileri gibi belirli bir sınıf teşkil etmedikleri görülür" hükmüne ulaşmaktadır. Bu hüküm doğru olmakla beraber, aydınların orta sınıfın bir parçası, bu

sınıfın üst tabakası olduğunu ileri süren müelliflere de rastlanmaktadır.

Öte yandan Dereli “gelişmekte olan ülkelerde aydınların tanımı” bahsine de oldukça geniş bir yer vermiş bulunmaktadır. Müellife göre, “Batı demokrasileri için yapılacak bir entellektüel tanımı az gelişmiş ve gelişmekte olan yeni ülkeler için oldukça dar bir mahiyet taşımaktadır”. Filhakika “Batı’da öğretim imkânlarının gelişip geniş halk kütlelerine yayılmasıyla öğrenim görmüş kütle büyümüş, zamanla bu kütle içinde bir çeşit farklılaşma olmuş ve yukarıda belirttiğimiz vasıfların birçoğuna uygun, kendine özgü entellektüel bir zümre doğmuştur.”

Dr. Dereli daha sonra entellektüelin bellibaşlı dört vasfı üzerinde durmaktadır. Bunlardan *birincisi*, tahlil ve tenkit gücü, *ikincisi*, toplumun çeşitli meseleleri karşısında kritik bir tavır takma-bilmek, *üçüncüsü*, entellektüelin soyut düşünebilme gücüdür. Nihayet *dördüncüsü* gerek söz, gerek yazı olarak güzel bir ifade ve uslûba sahip olmasıdır.

Böyle bir tasnifi müteakip müellif aydınlarla ilgili bir tipoloji üzerinde durduktan sonra, entellektüel faaliyetin başlıca özellik ve geleneklerinden bahsetmekte, bu hususta *Shils*’den bahsetmektedir. *Shils*’e göre, entellektüel alanda yetişmenin bellibaşlı iki hedefi vardır. Bunlardan *birincisi*, entellektüel geleneklerin çizdiği muhteva ve tenkitlere vukufun sağlanması, *ikinci* hedef ise, bu geleneklerin çizdiği sınırları aşarak belirli olmayan alanlarda yeniliklerin kavranmasını mümkün kılacak bir uzmanlığın geliştirilmesidir.

Müellif eserinin *ikinci faslında* “ideolojik uygunluk” elitler ve aydınlar bahsini ele almakta, önce genel kavramlar meyanında endüstriyel ilişkiler sistemini, daha sonra elitler ve sanayileşme, dış sistem ve faktörlerin etkisi, ideolojik uygunluk gibi hususlar üzerinde durduktan sonra, konuyla ilgili bazı düşünceler ve münakaşaların özeti bahisleriyle kendi fikirlerini ortaya atmakta ve adetâ bu geniş ve derin bahsin bir nevi hülâsasını yapmaktadır. Bu kısımda özellikle Morris’in Şili ile ilgili araştırması tahlil edilmekte ve bu müellifin entellektüellerin rolüne fazla değer vermiş olmasına rağmen, entellektüellerin «consensus»un teşekkül ve gelişmesinde ana faktör olarak elitleri ve elit davranışlarını ön pla-

na almasından dolayı, entellektüellerin “consensus” un teşekkül ve gelişmesinde oynadıkları rolün ne olduğu genellikle belirsiz kalmaktadır, denilmekte ve meselenin muhtemelen şu şekilde ortaya konulabileceği ileri sürülmektedir: İdeolojik uygunluğun mümkün kıldığı ihtilâflar, ancak yine mevcut “consensus” un kurulu müessese ve süreçleri ile çözülebilen ihtilâflardır.

Dr. Dereli eserinde buraya kadar yapılan münakaşaların özeti vermekte (sahife 112-115) ve şöyle demektedir: Birkaç önemli kavram üzerinde gerek batılı düşünürlerin görüşlerine, gerek kişisel bazı düşüncelerimize yer verdiğimiz bu fasılda ele aldığımız meseleleri özetleyecek olursak, önce “endüstriyel ilişkiler sistemi”nin teşekkül ve gelişmesinde John Dunlop, Clark Kerr, Frederick H. Harbison ve Charles A. Myers’in birinci planda elitlerin rolüne, ikinci olarak da kültürel faktörlere önem verdiklerini belirtmeliyiz. Müellif “consensus” un teşekkül ve gelişmesinde, (elitler yanısıra) entellektüellerin de dolaylı ve dolaysız bir rolü olduğunu ileri sürdükten sonra, “ihtilâlcı entellektüeller” ve “milliyetçi liderler” kategorilerinde, entellektüellerin “consensus” un meydana gelişinde daha büyük bir ihtimalle otoriter yoldan direkt bir rol oynadıklarını söyleyebiliriz. Diğer elit kategorilerinde ise, entellektüellerin rolünün nisbeten daha dolaylı olduğu ileri sürülebilir. Ancak entellektüellerin genellikle bağlandıkları ve benimsedikleri “tenkit” geleneği sebebiyle, hemen her elit kategorisinde belirli bazı muhalefet gruplarının doğması tabiidir. “Orta sınıf” elitlerin önderliğindeki düzenler dışında, hemen bütün elit kategorileri, özellikle sanayileşmenin başlangıç safhalarında muhalefet cephesini teşkil eden entellektüelleri baskı altına alıp susturmak eğilimi gösterirler, demektedir.

Müellife göre, entellektüellerin benimsedikleri tenkit geleneği sebebiyle, aralarında geniş fikir ve görüş ayrılıklarına rastlanmaktadır. Ancak uzun devre dikkate alınırsa, ortak bir kültürün yaratılması yönünde entellektüellerin önemli bir hizmet gördükleri muhakkaktır.

Eserin *ikinci kısmı* “genel olarak aydınlar ve işçi hareketi” bahsine ayrılmıştır. Müellif eserin en değer konularından biri olan bu kısımda, işçi hareketlerinin doğuşu ve gelişmesi bakımından aydınların başlıca fonksiyon ve rolleri, kapitalist düzen içinde ay-

dımlar, entellektüellerin işçi hareketlerinin doğuş ve gelişmesindeki rolleri ile ilgili bazı gözlemler, başlıca gelişmiş Batı ülkelerinde işçi hareketleri bakımından önem taşıyan entellektüel akımlar, gelişmekte olan ülkelerde entellektüellerin işçi hareketlerindeki mevki ve rolleri, gelişmekte olan ülkelerde işçi hareketlerinin başlıca özellikleri, gelişmekte olan ülkelere sendika liderliği ve entellektüeller gibi tali kısımları derinliğine ve yer yer kendi değerli fikirlerini de katmak suretiyle tahlil ve tenkit etmekte ve özet olarak şu düşüncelere yer vermektedir: “Bu fasılda entellektüellerin, gerek gelişmiş Batı ülkelerinde, gerek günümüzün gelişmekte olan memleketlerinde işçi hareketlerinin ve sendikacılığın gelişmesinde oynadıkları rolü değerlendirmeye çalıştık. İşçi hareketi ve onun önemli bir parçasını teşkil eden sendikacılık, bir ülkede endüstriyel ilişkiler sisteminin belki de en önemli unsurunu teşkil etmektedir. Entellektüeller bu unsurları direkt veya indirekt olarak etkilemek suretiyle, aynı zamanda endüstriyel ilişkiler sistemine ve bu sistem içinde ideolojik uygunluk vakıasına tesir ederler. Gelişmiş Batı ülkelerinde entellektüellerin bu unsurlara etkisi indirekt olmuştur. Ancak entellektüeller her ne kadar işçi hareketini yaratmamışlarsa da, ona şekil vermişler ve netice olarak onların yokluğu halinde kendiliğinden meydana gelecek bir işçi hareketinden daha farklı bir hareketin doğmasına yol açmışlardır. Az gelişmiş ülkelerde ise aydınların rolü daha direkt ve hayati olmaktadır. Aslında az gelişmiş ülkelerde entellektüeller olmaksızın bir işçi ve sendika hareketinin varolabileceğini düşünmek bile imkânsızdır. Bununla beraber Türk sendikacılığındaki durum belirli yönlerden kendine özgü bir karakter taşımakta, netice itibariyle birçok az gelişmiş ülkenin ortak özelliklerinden ayrılmaktadır.”

Dördüncü fasılda, entellektüellerin yine genel olarak, fakat bu defa sendikaların içindeki çeşitli fonksiyonlarının değerlendirilmesine çalışılmaktadır. Müellif bu fasılda önce sendikalarda entellektüel uzman istihdamının başlıca sebepleri ile yönlerini tahlil etmekte ve gelişmiş Batı ülkelerinin sendikacılığında, sendikaların ana politikasını seçilmiş sendika liderlerinin tayin ettiğini söylemektedir. Bu, günümüzün vakıalarına dayanan doğru bir teşhis tir. Durum böyle olmakla beraber, adı geçen sendikaların, toplu pazarlığın kavradığı meselelerin gittikçe artmasından ve giderek

giriş bir mahiyet almakta olmasından dolayı, çeşitli alanlarda bi-hakkın yetişmiş birçok uzman istihdam etmek zorunda kaldıkları da aşikârdır. Dr. Dereli de bu noktaya işaret ettikten sonra, "toplu pazarlığın sadece ücretleri, çalışma müddetlerini ve istihdam şartlarını kavrayan bir mekanizma olmaktan çıkarak, zamanla ve giderek işçi sağlığı ve refahını, emeklilik planlarını, ücret garantilerini ihtiva eder duruma gelmesi, sendika liderinin artık sadece kendi tecrübe ve sezgisi ile hareket edemez bir hale gelmesi neticesini doğurmaktadır" demektedir. Ancak eser sendikalarda çalıştırılacak "teknisyen-entellektüeller" in dozunun tayin edilmesinin önemli olduğunu belirtmektedir. Öte yandan bunların hepsinin de entellektüel olmadıkları muhakkaktır. Filhakika bunlardan bir kısmı sadece teknisyen, rutin teknik araştırma veya hukukî istişare fonksiyonlarını ifa eden meslek sahipleridir. Diğer taraftan bu uzman-teknisyenlerin bir kısmı ise, ifa ettikleri teknik fonksiyonların ötesinde vasıtalı veya vasıtasız şekilde işçi hareketinin felsefesini, politikasını ve fonksiyonlarını tahlil ve tenkit etmek, dolayısıyla ona az veya çok ölçüde yeni bir yön vermek durumundadır. Bunlar eserde izah ve tarif edilen entellektüel tipine uymaktadır.

Bu izahlardan sonra Dr. Dereli entellektüel uzman istihdamı bakımından A.B.D. ile Avrupa sendikalarını karşılaştırmakta ve Amerikan sendikacılığının, Avrupa'daki anlamıyla "entellektüeller" e karşı bir yabancılık ve güvensizlik duymasına rağmen, çok sayıda teknisyen-uzman kullandığına işaret etmektedir. Bunun hususi sebepleri eserde izah olunmakta ve aynı kısımda sendikalarda uzman istihdamını gerektiren fonksiyon çeşitleri üzerinde etraflı şekilde durulmaktadır. Bunlar arasında araştırma fonksiyonu, eğitim fonksiyonu, hukukî istişare fonksiyonu, milletlerarası münasebetler, halkla ilişkiler, sendika basını özellikle işlenmektedir. Ancak bunlar dışında sendikaların klasik ve modern manada daha birçok fonksiyonları olduğu da aşikârdır.

Aynı kısımda sendika demokrasisi ve entellektüel uzmanlar, organizasyon teorileri açısından aydınlar, entellektüel uzmanların role yönelişleri bahisleri dikkatli bir gözle ele alınmakta, hususiyile Wilensky araştırmasında role yöneliş bakımından çeşitli tipler gözden geçirilmektedir. Buna göre bahis konusu tipler : 1) Misyo-

ner tipleri, II) Meslekî hizmete yönelmiş uzman tipleri, III) Kariyerçiler, IV) Politik tipler olmak üzere bellibaşlı dört kısma ayrılmakta ve bu tipler tatminkâr şekilde ve teferruatıyla incelenmektedir.

Nihayet yine bu kısmın sonunda “genel trendler” tesbit edilmektedir. Bu münasebetlerle müellif, genellikle bir ülkede sendikacılığın kuruluş ve gelişme yılları, o ülke sendikacılığının felsefe ve ideolojisinin de teşekkül ve gelişme devresini teşkil eder, hükümüne ulaşmaktadır. Filhakika sendikacılık gelişip fonksiyon bakımından kompleks hale geldikçe, hem uzmanlara olan ihtiyaç artmakta, hem sendikalar çok sayıda uzmanı istihdam edecek malî imkânlarla ulaşmaktadır. Türkiye diğer gelişmekte olan ülkelere kıyasla entellektüellerin sendikalar içindeki rolü bakımından da kendisine özgü şartlar ve özellikler taşımaktadır.

Eserin *üçüncü kısmı* Türkiye’de aydınlar, endüstriyel ilişkiler sistemi ve işçi hareketi konusuna tahsis edilmiştir. Bu kısımda Türk sendikacılığmdaki durumun belirli yönlerden kendine mahsus bir karakter taşıdığı, az gelişmiş birçok ülkenin ortak özelliklerinden ayrıldığı belirtildikten sonra, bunun türlü sebepleriyle muhtemel gelişme trendleri ele alınmakta, önce aydınların Türk endüstriyel ilişkiler sistemi ve sendikacılığı üzerindeki genel ve global etkileri geniş bir çerçeve içinde izah edilmektedir.

Bahis konusu kısmında Türkiye’de işçi sınıfının başlıca etüd ve davranışlarına, Türkiye’yi ilgilendiren bu bölümde ihtiyaç olduğunu belirten müellif, bu bilgilerin araştırmada üzerinde durulan başlıca değişkenler bakımından bir çeşit tayin-edici faktör teşkil ettiğini söylemekte ve Türk işçilerinin davranışları konusunda yapılmış sosyolojik araştırmaların fevkalade mahdut olduğunu ileri sürmektedir. Müellif bu hükmünde öyle sanıyoruz ki tamamiyle haklıdır. Filhakika sendikacılık problemleri, ülkede sol hareketler, 1908 sonrası işçi hareketleri vesaire gibi konular hakkında kalem almış, tahlil ve tenkitten yoksun ve sırf o devrin gazete haberlerinin bir devşirmesi şeklinde yapılmış olan neşriyatın ilmi-sosyolojik manada taşıdıkları değerlerin kabili münakaşa olduğu meydandadır.

Öte yandan bu kısımda tertip edilen tablolar da dikkati çekmektedir. Bunlardan *biri*, sendika liderlerini seçerken kendilerin-

de ne gibi vasıflar ararsınız? *Diğeri*, sizce bir sendikacının en önemli görevleri nelerdir? *Üçüncüsü*, sendikaların uzun vadede gayesi ne olmalıdır? Bu tablolarda tesbit edilen soruların cevapları Güney Amerika'nın bazı ülkeleriyle karşılaştırılmaktadır. Bundan sonra müellif bir toplumda işçi-işveren münasebetleri yönünden önem taşıyan hususiyetlerden birinin de "ihtilâfların halli" karşısında takınılan tavır olduğunu ileri sürmekte ve şöyle devam etmektedir: "Türk kültürüne özgü davranışlar dil katle incelendiği takdirde, tarafların aralarındaki uyuşmazlıkları hallederken belirli özellikler gösterdikleri müşahade edilebilir. Söz konusu davranışlar, esas itibariyle uyuşmazlık ve anlaşmazlığın bizatihi kötü ve arzu edilmeyen bir vakıa olduğu inancına dayanmaktadır. İhtilâf bertaraf edilmediği takdirde, taraflar arasında çatışmalara ve sosyal ilişkileri çökerten saldırgan davranışlara sebep olur." Dr. Dereli siyasî demokrasinin formel olarak kurulmuş bulunmasına rağmen, Türk sosyal ve kültürel bünyesinin rızaya-yönelmiş otoriter özellikleri halâ geniş ölçüde taşıdığı muhakkaktır, demekle bir realiteyi ilim adamına yakışan bir açıklıkla ortaya koymaktadır.

Aslında kültürel karakteristiklerle ilgili bir başka özellik de, hükümetlerin devlet ve ordu karşısında takındıkları olumlu tavrıdır. Cumhuriyetten bu yana devlet eliyle yürütülen reformlar bir çeşit cebri kültür değişmesi mahiyeti taşıdığından, muhafazakâr kütlenin mukavemetine yol açmışsa da, Türkler, aksi yöndeki iddiaların tersine birçok başka millete kıyasla devletle ordu kavramlarını benimsemekte ve bu iki kavramla kendileri arasında bir ayniyet kurmaktadır. Filhakika devletin Türk halkının değer skalasında üstün bir yer işgal edişi devlet bürokrasisi içinde yer alan aydınlar için gerek reformların uygulanışında, gerek çalışma hayatıyla ilgili yeniliklerin gerçekleştirilmesinde önemli bir avantaj teşkil etmiştir.

Bu izahları takiben müellif devlet bürokrasisi içindeki ve dışındaki aydın zümrenin durumunu tahlil etmekte, 1950 sonrası gelişmeye başlayan yerli burjuvazi ile, bürokratik unsurlar arasında işbirliğinin doğduğunu söylemektedir ki, bu görüşün tamamiyle doğru olup olmadığı kanaatımızca kabili münakaşa bir mahiyet arz etmektedir. Ayrıca Dr. Dereli Türk sosyo-kültürel yapısının konu bakımından önem taşıyan bir diğer karakteristiğinin ise sınıf şuurunun yokluğu olduğunu ileri sürmektedir.

Bundan sonra müellif “Türk endüstriyel ilişkiler sisteminin tarihi gelişmesi ve başlıca özellikleri” bahsinde, 1960 yılına kadar olan dönemde başlıca gelişmeler ve yasalarla, 1960 sonrasında başlıca gelişmeler ve 1963 mevzuatını bütün ayrıntılarıyla ve dikkate değer mukayeseli tenkit ve tahlillerle izah etmektedir. Aslında Türkiye’de bir “endüstriyel ilişkiler” rejiminin bütün aksayan taraflarıyla işlemeye başladığı dönemin 1960 soması olduğu meydandadır. Başta 1961 Cumhuriyet Anayasası olmak üzere, bu yasağa bağlı olarak tedvin edilen 274 ve 275 sayılı kanunlar ülkede demokratik mana ve mahiyette bir işçi-işveren münasebetleri sisteminin doğmasına zemin hazırlamıştır. Bunun münakaşa edilecek tarafı yoktur. Yine aynı kısımda bir hareket olarak Türk sendikacılığı ele alınmakta, kurulan sendikalar ve üst teşekküller, yapılan toplu sözleşmeler incelenmekte, ayrıca Türk sendikacılığının gelişmesini engelleyen başlıca faktörler yerli-yabancı zengin bir literatüre dayanılmak suretiyle izah edildikten sonra, “sendika liderlerinin davranışları ve Türk sendika liderlerinin başlıca özellikleri” konusu işlenmekte, nihayet “Türk endüstriyel ilişkiler sisteminin gelişmesinde aydınların rolü” üzerinde safha safha durulmaktadır. *Birinci* safha 1925 yılına kadar olan dönemdir. Bu dönem esas itibarıyla imparatorluk devridir. Aslında endüstri denilmeye lâyık olmayan bir ekonominin ve dolayısıyla sayı itibarıyla fevkalâde mahdut bir işçi zümresinin hüküm sürdüğü bu devirde, modern manada sınaî münasebetler sisteminden fazla söz etmeye imkân bulunamayacağı meydandadır. Bu konuda eserler meydana getiren bir kısım müelliflerin bahis konusu dönemi haddinden fazla mübalâğa ettikleri ve sistemli ve şümullü fikirler akımının hâkim olduğu bir devir olarak vasıflandırdıkları bilinmekle beraber, hakikatta zaman zaman ve yer yer saman alevi gibi ortaya çıkan önemsiz ve süreksiz hadiselerin üzerinde fazla durmanın abes olduğu kanaatındayız. Müellif de aynı fikirdedir. “Nitekim kalite bakımından işçi sınıfının, büyük çoğunluğu itibarıyla sanayide yerleşik ve vasıflı işçilerden meydana gelmeyişi ve yukarıda, bugün bile devam ettiğini belirttiğimiz bir karakteristik, muhafazakârlık ve sınıf bilinci yokluğu da önemli engelleyici faktörler olmuşlardır”, demek suretiyle kanaatını izhar etmektedir.

Aynı şeyleri 1925-1947 dönemi için de söylemek kabildir. Gerçi bu dönemde devlet eliyle bir çekirdek sanayi kurulmuş, buna

bağlı olarak şehirli-sanayi işçisi sayı itibariyle artış kaydetmiş ise de, otoriter-patronal bir siyasî idarenin hâkim olduğu bu devirde demokrasinin kuralları işlememiştir. Müellif bu durumu aydınlatmak maksadıyla başta devrin Çalışma Bakanının meclisteki grev hakkı ile ilgili izahlarından ve daha birçok dikkate değer kaynaklardan faydalanmaktadır. Ashında bir muhalefetin doğduğu bu dönemde “işçi meselesi” etrafında iktidarla muhalefet arasında zaman zaman cereyan eden münakaşalar gerçekten çok şayanı alâkadır. Bir demokrasi havarisi gibi ortaya çıkan o zamanki muhalefetin 1950’de iktidarı ele geçirdikten sonra nasıl bir metamorfoz hastalığına yakalandığı ve bu hastalığı 10 yıl müddetle sürüklediği hayret ve ibretle üzerinde durulmaya değer bir hikâyedir.

1960-1963 dönemi ve aydınlar bahsi cidden ve gerçekten Türkiye’nin yakın sosyal tarihi bakımından daima hafızalarda tutulması gereken hadise ve vakıalarla doludur. Müellif bu kısımda önemli Fabian sosyalistlerinden Webb’lerin tariflerinin mevzuatın hazırlanmasında örnek alındığını söylemekte, özellikle grev hakkı konusunda başta İngiltere olmak üzere, Batı Avrupa ülkelerinin mevzuat, içtihatlar ve tatbikatından faydalandığına işaret etmekte, ayrıca 1961 Anayasasının kabulü ile, 1963 mevzuatının çıkışı arasında geçen zamanda gerek parlamento içinde, gerek parlamento dışında aydınların yine önemli roller oynadığını ileri sürmekte, bu arada C.H.P.’nin ve hususiyle Bülent Ecevit’in bu sahadaki müsbet çalışmalarından haklı olarak sitayişle bahsetmektedir. Bu münasebetle eserde özellikle toplu sözleşme mevzuatının hazırlanması ve bu konuda meclis müzakeratı hakkında olduğu gibi, basında çıkan yazılara geniş yer vermektedir.

Dr. Dereli bundan sonra sendikacıların aydınlara karşı tutumunu izah etmekte, bazı öğretim üyelerinin sendika-siyasî parti münasebetleri hakkında zikzaklı görüşlerini eleştirmekte, sendika idarecilerinin 1960’dan önceki durumlarını, hattâ işçilik yıllarını bilen bilim adamları karşısında bir çeşit eziklik ve sıkıntı duyduklarını dile getirmekte, çeşitli komplekslerden kurtulmak için de “hocalar”la temasları kesmek yolunu seçtiklerini ileri sürmektedir. Böyle bir teşhisin fevkalade isabetli olduğuna hiç şüphe yoktur. Bundan sonra eserde DİSK hareketi ve Türk endüstriyel ilişki-

ler sistemi içinde "ideolojik uygunluk" meselesine geniş bir yer verilmektedir.

Kitabın *altıncı* faslı Türkiye'de aydın uzmanların sendikalar içindeki fonksiyon ve rollerine hasredilmiştir. Bu hususta yani "sendikalarımızda aydın uzman istihdamı ile ilgili araştırmamızın ortaya koyduğu başlıca sonuçlar" bahsinde Türk sendikalarında uzman istihdamının sınırlı oluşunun başlıca sebepleri ile, uzmanların ifa ettikleri fonksiyonlar bakımından bellibaşlı özellikleri konuları, a) fonksiyonlar, b) fonksiyonların ifasında karşılaşılan güçlükler, c) aydın uzmanlarla sendika yöneticileri arasındaki fonksiyonel ilişkiler, d) uzmanların fonksiyonlarının net etkisi, e) hukukçuların durumu gibi birer tali fasla ayrılmak ve esas itibariyle mülakat tekniği ile yapılan araştırmaya dayanılmak suretiyle derinliğine işlenmiş bulunmaktadır.

Bu arada müellif 36 süjeden müteşekkil grubun vasıflandırılması suretiyle ortaya çıkan tabloyu: 1) misyoner tipler, 2) meslekî hizmete yönelmiş uzman tipleri olmak üzere iki kısımda mütalaa etmektedir. Ayrıca yine aynı konu ile ilgili olmak üzere uzmanların sendikalardan ayrılış sebepleriyle, aydın uzmanların sendika-içi demokrasi bakımından önem ve rolleri dile getirilmektedir.

Eser "sonuç ve bazı düşünceler" bahsi ile son bulmaktadır. Bu bahiste müellif, işçi hareketinin endüstriyel ilişkiler sisteminin şekillenmesinde rolü olan birçok iç ve dış etkenlerin mevcut olduğunu, entellektüel zümrenin bu iç ve dış etkilerin bazen sözcülüğünü yaptığını, çeşitli model sistemlerden kendi ülkelerine işçi hareketi ve sendikacılıkla ilgili kurum ve uygulama biçimlerini naklettiğini, işçi hareketinin ideolojisine, felsefesine ve edebiyatına şekil verdiğini ve her ülkenin kültürel ve sosyo-politik şartlarının bütün bu karmaşık faktörlerin nihaî etkisini tayin ettiğini söylemektedir.

Diğer taraftan Dr. Dereli bizzat yaptığı tahlillerden de bazı neticeler çıkarmakta ve şöyle demektedir: Entellektüellerin günümüzün yeni kalkınmakta olan ülkelerinde endüstriyel ilişkiler sistemlerinin teşekkül ve gelişmesindeki rolleri, halen "gelişmiş ülke" statüsünü kazanmış memleketlerde entellektüellerin endüst-

riyel ilişkiler sistemlerinin teşekkülünde vaktiyle oynamış oldukları roller nazaran daha direkt ve önemli olmaktadır ve bu eğilimin belirli sebepleri mevcuttur. Gerçekte Türk endüstriyel ilişkiler sistemini belirlemekte "ilerici" entellektüeller daima ön planda etkili olmuşlardır. Bu kaide özellikle 1963 sonrası değişmeler için geçerlidir. Müellife göre, öte yandan sistem içinde elitlerin ve onların sözcülüğünü yapan muhafazakâr entellektüellerin telkini ile, mevcut plüralist endüstriyel ilişkiler sisteminin değiştirilmesi yönünde de belirli teşebbüs ve baskılar doğabilmektedir. Özellikle muhafazakâr iktisatçılar toplu pazarlığın fiyat seviyesi, istihdam hacmi ve ekonomik gelişme üzerinde olumsuz etkileri olduğu iddiasını, belki yeterli ampirik araştırmalara dayanmadan fazlaca mübalâğa etmek eğiliminde olacaklar ve bu sebeple grev hakkını sınırlayarak sendikaların pazarlık gücünü zayıflatmaya çalışacaklardır. Ancak politik sistemde önemli bir değişme olmadığı sürece, cebri tahkim sistemine dönülmesi her halde söz konusu olmayacaktır. Filhakika kültürümüzdeki "rıza-yönelmiş" ve otoriteler eğilimleri, işverenlerin işçilerle demokratik bir zemin üzerinde otorite paylaşmaya ısrarla yanaşmamaları ve ekonominin işçi taleplerini karşılama hususunda ödeme bunalımı içine girişi gibi faktörler, ileride sert tartışmalara ve uzun grevlerin doğmasına yol açabilir. Sistem ve özellikle iktidar elitleri için bu çeşit "önceden tahmin edilmeyen olumsuz-fonksiyonlar"ın artışı halinde, toplu pazarlık ve grev hakkı ile cebri tahkimin bazı özelliklerini birleştiren karma bir sistemin kurulmasına, meselâ grevin belli bir süreyle aşmasına rağmen çözüme bağlanamayan bir uyuşmazlıkta yargı organının tarafları bağlayıcı bir tahkim kararı vermesini mümkün kılan Singapur endüstriyel ilişkiler sistemine benzer bir uygulama tarzının benimsenmesine gidilebilir. Uzak bir ihtimal olmakla beraber bu gibi gelişmeleri de tabii karşılamak ve fakir ülkelerde otoriter idare tarzına özgür uygulamaların benimsenmesi yönünde devamlı baskıların mevcut olduğunu unutmamak gerekir. Bununla beraber müellif Türkiye için böyle bir rejimin mümkün olmayacağını sandığını haklı olarak ileri sürmektedir. Çünkü, diyor müellif, ne var ki Türkiye plüralist düzenin başlıca müesseselerini kurma ve geliştirme yönünde bir hayli mesafe katetmiştir.

Dr. Dereli'nin büyük bir gerçeği ifade eden bu fikrine göre, sanayileşmenin her sistemde zarurî olarak doğurduğu üniversal

müesseseler mevcuttur. Sendikacılık ve toplu pazarlık sistemi, sosyal güvenlik sistemi gibi müesseseler sanayileşmekte olan ülkelerde birbirine benzer kuruluşlardır. Bu böyle iken, sadece Türkiye'nin millî yapısına ve şartlarına uygun bir sendikacılık veya sosyal güvenlik sisteminin kurulması düşünülemez. Müellife göre, daha akla yakın gelen alternatif hem kolaylık, hem sürat mülâhazalarıyla gelişmiş sistemlerin müessese ve aksiyon tarzlarını eklektik bir seçime tâbi tutarak benimsemek, ancak bunu yaparken de Türk kültürel ve sosyo-politik bünyesinin özel şartlarını, ekonomik gelişme seviyesini, Türk işçilerinin davranışlarını vesaireyi dikkate alarak gerekli değişimleri, bu benimsenen müessese ve davranış biçimleri üzerinde uygulamak olmalıdır.

Nitekim son yıllarda Türk sendikacılığındaki parçalanmalar karşısında "tek sendika" sistemine gidilmesi fikrini müdafaa eden şahıs ve siyasî grupların ortaya çıktığı görülmektedir. Halbuki değişik sebeplere dayanılmak suretiyle kurulmuş bulunan çeşitli sendika ve üst teşekkülleri oradan kaldırılıp, bunları kanun zoruyla tek bir çatı altında toplama, ancak faşist ve komünist rejimlerde rağbet gören bir fikir ve tatbikattır ve umumiyetle bu fikirlerin hür demokrasilerde sendikacılık tarih ve hakikatına vakıf olmayanlar tarafından ortaya atıldığı meydandadır. Bu itibarla Dr. Dereli'nin bu hususta yukarıya dercettiğimiz düşünceleri ve verdiği bilgileri gerçekten "tek sendika kurucuları" için tekrar tekrar okunup ibretle değerlendirilmelidir.

Nihayet müellif, geniş çapta A.B.D. sisteminden aktarılmış müessesese ve aksiyon tarzlarına sahip bugünkü sendikacılığımızın, sadece toplu pazarlıkla yetinmeyeceği, bunun yanı sıra gerek memleketimizin ekonomik gelişmesi, gerek işçi sınıfının refahı ile ilgili yeni siyasî ve iktisadî fonksiyonlara yönelmesi gerektiği üzerinde isabetle durmakta ve şu sözlerle bu değerli eserine son vermektedir :

"Entellektüeller sanayileşen ve bir işçi hareketine sahip olan her ülkede endüstriyel ilişkiler sistemlerinin ve sendikacılığın gelişmesini türlü şekillerde etkilemişlerdir. Sınıf şuurunun zayıf ve muhafazakârlığın kuvvetli olduğu memleketimizde aydınların sendikacılığın doğuş ve gelişmesindeki etki ve rolleri daha da önemli olmuştur. Buna rağmen, sendikacılığımızdaki gelişmenin daha baş-

langıç safhalarında işçi liderleri ile aydınlar arasındaki yabancılaşma emareleri her halde her iki taraf için de yararlı sonuçlar doğurmayacaktır. Demokratik yoldan "consensus"u gerçekleştirmek ve muhafaza edebilmek için, işçi liderleri ile aydınlar ve özellikle "ilerici" aydınlar arasında sıkı bir işbirliğine, bugün belki her zamankinden daha fazla ihtiyaç vardır". Gerçi vardır, ancak ihm çevrelerinden hemen tamamıyla kopmuş olan sendikalarımızın bu çok yerinde olan tavsiyeye rağbet edecekleri gerçekten şüphelidir.

Son derece değerli fikir ve tekliflerle süslenen ve çoğu zaman bir compilation mahiyetini taşıyan neşriyattan bu gibi hususiyetleriyle ayrılan bu hacimli, üslûp itibarıyla mükemmel, muh-teva itibarıyla zengin, faydalanılan kaynaklar itibarıyla fevkalâde tatminkâr olan bu çok değerli eseri bütün aydınlara, üniversite ve yüksek okullar talebesine, başta aydınlanmaya muhtaç olan sendika idarecilerine, işverenlere hararetle tavsiye eder, müellifi yürekten tebrik eder, bundan böyle Türk ilim ve irfan hayatına birçok eserler kazandırmasını gönülden dileriz.

ORHAN TUNA